

За допомогою «орґзаходів» та інших зусиль партапарату дискусія закінчилась поразкою опозиції. Впадає в око те, що опозицію підтримували в основному люди з більш високим рівнем освіти – з навчальних закладів, установ. Інша – більша частина компартії, яка мала низький рівень освіти, орієнтувалась не за логікою життя, а за вказівним пальцем керівників, які, в свою чергу, керувались директивами вищих органів.

Дискусія 1923-1924 рр. стала поворотним пунктом у формуванні радянського тоталітарного режиму. Прибічники сталінської лінії, визнаючи на словах необхідність певної демократизації, і не думали нічого робити у цьому напрямку. Адже це послаблювало б їх владу. Тріумвірат намагався зберегти своє керівне становище в партії, дискредитувати свого головного політичного опонента – Троцького, убезпечити від критики «вірних» людей. У результаті компартія за досить короткчй термін перетворилася в складову частину і знаряддя тоталітарного режиму.

Список літератури:

1. «Заявление 46-ти» в политбюро ЦК РКП (б) 15 октября 1923 г. // Известия ЦК КПСС. 1990. № 6.
2. Сталин И.В. О задачах партии // Правда. 1923. 6 декабря.
3. Державний архів Харківської області, ф. 1, оп. 1, спр. 881.
4. Рабчинский И. Ущемленные // Правда. 1923. 8 января.
5. Рафаил. Ответ товарищу Сталину // Правда. 1923. 22 декабря.
6. Сталин И. О дискуссии, о Рафаиле, о статьях Преображенского и Сапронова и о письме Троцкого // Сочинения. Т. 5. М., 1948.
7. Троцкий Л. Новый курс. (Письмо к партийным совещаниям) // Правда. 1923. 11 декабря.
8. Бажанов Б. Кремль, 20-е годы: воспоминания бывшего секретаря Сталина // Огонек, 1989. № 39.
9. Кульчицкий, Станіслав. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). К., 1996.

Надійшла до редколегії 08.09.99

Л.Д. Тимченко, д-р юрид. наук

МОВНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Мова є формою існування та вираження мислення і відіграє істотну роль у формуванні свідомості. Оскільки людина — істота мисляча (homo sapiens), що перш за все і радикальним чином відрізняє її від представників тваринного світу, то цілком ясно значення мови для людської особистості з метою самовираження та відчуття людської гідності.

Мова є відмінною рисою нації або етнічної групи. Хоча з розвитком політичних і соціально-економічних відносин на міжнародній арені властивість мови бути своєрідним паспортом нації зазнає істотних змін.

Цілком зрозуміло, що мовні питання в силу їх значимості для людської особистості та суспільства в цілому регулюються як нормами міжнародного права, так і нормами національного законодавства держав.

У ст. 1 Статуту ООН зафіксовано мету ООН - «здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, со-

ціального, культурного та гуманітарного характеру й в підтримці і розвитку поваги до прав людини та основна свобода для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії...» [1, с.197].

Аналогічне положення міститься і в ст. 2 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина повинна володіти всіма правами та всіма свободами, проголошеними цією Декларацією, без будь-якої різниці, як-то: у відношенні раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого стану [1, с.303].

Іншими словами, два основоположних для сучасної системи міжнародних відносин політико-правові акти визначають, що права і свободи людини повинні бути забезпечені кожному індивіду, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови та релігії.

Подібна норма закріплена в ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. При цьому ст. 25 цієї угоди конкретизує загальні положення ст. 2: «Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згадуваної у статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через посередництво вільно обраних представників;

б) обирати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, що відбуваються на підставі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують вільне волевиявлення виборців;

с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» [1, с.326].

Тобто для участі у державних справах або несенні державної служби не повинно бути ніякої дискримінації поряд з іншими і за мовною ознакою. Вищезазвані статті визначили лише загальний характер поведінки держав, деталізація якої є прерогативою національного законодавства тої чи іншої держави.

Слід зауважити, що Україна, ставши незалежною державою, прагне в своєму законодавстві втілити загальновизнані стандарти в галузі прав і свобод людини, хоча, зі зрозумілих причин, не без протиріч. Найбільш яскравою ілюстрацією цього може служити Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.

Стаття 10 Конституції встановлює: «Державною мовою в Україні є українська мова...

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України...» [2, с.5-6].

Відомо, що українська держава не моноетнічна, а поліетнічна, тому що громадянами України є представники понад 130 етнічних утворень. В зв'язку з цим проголошення єдиною державною мовою в полінаціональній державі

мови одної з національних груп нам видається не дуже демократичним, а сам термін «державна мова» некоректним. Відносно останнього можна сказати, що більш вдалий термін «офіційна мова (и)», широко визнаний і використовуваний у міжнародній практиці в багатомовних інституціях.

Що стосується першого висновку, то в самій Конституції проголошується, що всі люди вільні та рівні в своїй гідності і правах (ст. 21); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23); громадяни України мають рівні конституційні права і свободи та рівні перед законом (ст. 24). Навіть виходячи із цього невеликого переліку конституційних положень відносно прав і свобод людини, бачимо невідповідність їх ч. 1 ст. 10 Конституції. Не відповідає це положення і ч. 1 ст. 8, де говориться: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Право втілюється перш за все в загальновизнаних принципах і нормах. Одним з таких принципів є принцип справедливості. Парламентська газета «Голос України» неодноразово публікувала дані, що більшість українських громадян російськомовні, тобто переважно за рахунок їх податків існує, діє і розвивається українська держава. Проте в Конституції проголошується державною мовою єдина мова і не та, на якій спілкується між собою більшість громадян України і використовує її в суспільних відносинах. Зрозуміло, про справедливість тут важко вести мову.

Хтось може сказати: «Так ч. 3 ст. 10 гарантує свободу розвитку, використання і захисту російської мови та інших мов національних меншин України». Дійсно, аргумент серйозний, оскільки формально-юридичний аналіз цього положення повинен привести до висновку, що сфера і порядок використання російської мови і інших мов національних меншин України ніскільки не вужчі і не обмеженіші української. Але закріплення останньої як державної і в ч. 1 ст. 10 Конституції свідчить про деякий пріоритет української мови відносно інших. Аналогічний висновок можна зробити із положення ст. 127 Конституції про вимоги до кандидата на посаду судді - це повинен бути «громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає на Україні не менш як десять років та володіє державною мовою». Знову сам термін «володіє державною мовою» вельми розпливчатий. Оскільки межі удосконалення в будь-якій галузі діяльності немає, в тому числі і мовній, слід би встановити більш чіткої критерій ступеня володіння. По-друге, дане положення суперечить ст. 2 і ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, оскільки вводиться дискримінація за мовною ознакою щодо допуску до державної служби. Чому кандидат в судді повинен володіти тільки українською мовою, а не російською або мовою національної меншини чи корінного народу місцевості, де він буде працювати або всіма вказаними мовами? Необхідно зазначити,

що Міжнародний пакт про громадянські та політичні права відповідно зі ст. 9 Конституції є невід'ємною частиною українського законодавства. Приклад, поданий вище, свідчить про протиріччя в законодавстві нашої держави, які слід усунути з метою його гармонізації з міжнародними стандартами.

Не позбавлений протиріч і Закон про мови в Українській РСР 1989 р., який діє і нині. У цілому Закон демократичний за духом і буквою. Так, в преамбулі Закону, зокрема, говориться: «Українська РСР визнає животворність і суспільну цінність всіх національних мов і неухильно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення і зміцнення дружби народів» [3]. Демократичне і відповідне закономірностям суспільного розвитку положення. Разом з тим ст. 2 Закону встановлює: «Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова» [3]. Тобто мова лише однієї мовної групи громадян Української РСР і не найчисленнішої одержала суперечливий статус «державна мова». Чому суперечливий? Та тому, що ст. 5 цього ж Закону визначила: «Громадянам Української РСР гарантується право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою.

Громадянин може звертатися в державні, партійні, громадські органи, на підприємства, в установи та організації українською або іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятною для сторін» [3]. Іншими словами, сфера використання української, російської або іншої мови, прийнятною для сторін, цілком однакова. Це же впливає і із деяких інших статей Закону. А ст. 8 цілком категорична: «Будь-які привілеї або обмеження прав особи за мовною ознакою, мовна дискримінація неприпустимі», що відповідає міжнародно-правовим нормам. Та й сама назва Закону підтверджує положення ст. 8, оскільки Закон називається не «Про державну мову в Українській РСР», а «Про мови в Українській РСР» (курсив наш. Л.Т.). Аналіз тексту Закону дозволяє зробити висновок, що де-юре статус української, російської і мов національних меншин на Україні однаковий. Проте де-факто із законодавчого закріплення української мови як державної часто робляться висновки, які протирічать нормам міжнародного права, Конституції і поточному законодавству України і обмежують права людини [4].

В українському парламенті періодично спалахують дискусії про те, що всі народні депутати, посадові особи і громадяни України в державних установах повинні використовувати виключно державну мову. Але це ж явне порушення прав і свобод особистості, закріплених в міжнародних угодах та національному законодавстві України. Парламентська газета «Голос України»

може нічтоже сумняшся опублікувати матеріали, що в жодному парламенті світу не говорять іноземною мовою. Хоч добре відомо, що у фінському парламенті говорять шведською мовою, в індійському англійською. Норвегія в цілому використовує датську літературну мову (мову колишньої метрополії) - букмол у всіх сферах суспільного життя. Цей перелік можна було би продовжити. Наразі як в економічному, так і в соціально-політичному житті планети спостерігається процес демонополізації у всіх галузях. Пліуралізм і багатоманітність є факторами еволюційного розвитку людства взагалі та мовної сфери зокрема, ознаками свободи і демократії. Звісно, українська мова, будучи яскравим, багатим і мелодійним мовним явищем і як мова однієї з корінних націй України, повинна вивчатися громадянами України і всіляко підтримуватися у незалежній українській державі. Про це говориться в ч. 2 ст. 2 Закону про мови в Українській РСР: «Республіканські та місцеві державні, партійні, суспільні органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови і поглибленого володіння нею» [3]. У житті ж картина інша. Замість створення курсів по вивченню української мови в організаціях та установах, керованих кваліфікованими викладачами і укомплектованими недорогою навчально-методичною та словниковою літературою, йде жорстке адміністративне нав'язування української мови в гірших більшовицьких традиціях: партія сказала треба, народ повинен відповісти - єсть! Тільки Комуністичну партію змінив Рух і Ко. Такі методи, безумовно, не можна назвати демократичними, такими що поважають права і свободи людини. Тим більше, що в Програмі Народного Руху записано: «Закон про державний статус української мови ні в якому випадку не обмежує... вільного розвитку мов національних меншин і груп, які проживають на території України» [5]. Очевидно, мова йде про Закон про мови 1989 р. Крім того, в п. 224 Доповіді України в ООН щодо Міжнародного пакту про громадянські та політичні права відмічається: «У статті 3 Декларації (прав національностей України. - Л.Т.) йдеться про гарантії всім народам і національним групам права вільного користування рідною мовою в усіх сферах громадського життя, включаючи освіту, виробництво, отримання та поширення інформації. Як окреме положення тут виділено зобов'язання української держави забезпечити своїм громадянам право вільного користування російською мовою, а також право на функціонування в місцях компактного проживання кількох національних груп поряд з державною - українською - і мови, прийнятної для населення цієї місцевості» [6, с.73].

У той же час у звіті Держдепартаменту США «Права людини в Україні» від 24 лютого 1994 р. вказується, що в деяких місцевостях російські меншини скаржаться на дискримінацію своєї мови [7, с.86]. У зв'язку з цими фактами місцеві Ради приймають рішення про статус української і російської мови як офіційних мов певної адміністративно-територіальної одиниці.

Зокрема, таке рішення було прийнято на XIX сесії Харківської міської ради народних депутатів 25 грудня 1996 р. Вважаємо, що дане рішення відповідає Конституції України, Закону про мови 1989 р. та нормам міжнародного права.¹ У соціальній же сфері воно дозволяє зняти напругу щодо мовної проблеми, штучно створену деякими націонал-екстремістськими силами, які юридично невірно тлумачать положення законодавчих актів України. Думається, що і на загальнодержавному рівні було б доцільно більш чітко встановити юридичну рівність мов на Україні, усунувши існуючі протиріччя. Це сприяло б консолідації різномовних демократичних сил України в справі вирішення гострих політичних і соціально-економічних проблем, що перешкоджають реформуванню українського суспільства, зміцненню прав і свобод людини і будівництву справді демократичної, правової і соціально-орієнтованої незалежної української держави, а не ламати списи довкола штучно створеної, але реально не існуючої мовної проблеми.

Список літератури:

1. Блатова Н.Т. Международное право в документах. М., 1982.
2. Конституція України. К., 1996.
3. Відомості Верховної Ради УРСР. 1989. № 45. Ст. 631.
4. Яблонский В., Таланчук П. Родная речь, родное слово... // Голос України. 1997. 27 марта.
5. Літературна Україна. 1989. 16 лютого.
6. Доповідь України в ООН по Міжнародному пакту про громадянські та політичні права // Український часопис прав людини. 1996. № 2.
7. Звіт Департаменту США «Права людини в Україні» // Український часопис прав людини. 1995. № 1.

Надійшла до редколегії 30.07.99

О.В. Бермічева

КОНСТИТУЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА ЇХ ГАРАНТІЇ

Прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України окреслила основні риси майбутньої української держави – суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової (ст.1). А проголосивши людину, її життя і здо-

¹ В п. 19 Віденської декларації та програмі дій, прийнятих Світовою конференцією ООН з прав людини 1993 р., сказано: «Світова конференція з прав людини підтверджує обов'язок держав забезпечувати таким особам, що належать до меншин, можливість ефективно та повною мірою користуватися всіма правами та фундаментальними свободами людини без будь-якої дискримінації, у повній рівності перед законом відповідно до Декларації про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин.

Особи, що належать до меншин, мають право користуватися своєю культурою, сповідувати та практикувати свою власну релігію й використовувати свою власну мову у приватному та громадському житті, вільно та без впливу будь-яких форм дискримінації». Світова конференція Організації Об'єднаних Націй з прав людини: Віденська декларація та програма дій // Права людини в Україні. Щорічник 1994. К., 1996.